

Velimir VALJAN

VRIJEDNOST I IDEALI OBITELJI

Religijska i socijalna promocija obitelji kao mjesta rađanja*

Sažetak

Istražujući najavljenju temu s religijskog i sociološkog stajališta autor razlikuje funkciju braka od funkcije obitelji. U uvodu najavljuje da brak ovisi od položaja obitelji u društvu. Zatim na temelju dokumenata katoličkog učiteljstva i novije stručne literature razrađuje tri vida odabrane teme: institucija obitelji, poslanje obitelji, posebni izazovi današnjim obiteljima. Obitelj kao institucija personalizira i socijalizira svoje članove: "Odnosi među članovima obiteljske zajednice nadahnjuju se i vode zakonom 'dobrohotnosti' koja se, poštivajući i njegujući u svima i svakome osjećaj osobnog dostojanstva kao jedinstven vrijednosni izvor, preobražava u srdačno prihvaćanje, susret i dijalog, velikodušno otvaranje, nesebično služenje, duboku solidarnost" (FC, 43; usp. GS, 52). Poslanje obitelji je da služi životu njegujući ljudsku seksualnost kao izraz međusobnog darivanja supružnika te "urazumljujući" ljudsku plodnost odgovornim roditeljstvom (GS, 50; 87; HV, 10; FC, 28-36). Nove pojave "slobodnih" brakova koji ne bivaju sklopljeni pred religijskom ili državnom ustanovom te obitelji s jednim roditeljem, zatim homoseksualnih i lezbijskih parova izazov su na novo vrednovanje braka i obitelji kao institucije u vjerskoj i društvenoj zajednici. U zaključku se zalaže za šire poimanje bračne plodnosti kao služenja životu: "Pažnja prema životu kao zahtjev braka, obitelji i čitave zajednice mora se odnositi prema osobama i skupinama koje su bez potpore i koje su u potrebi: obitelji razbijene i/ili na rubu društva, stari, nesposobne osobe, osobe koje su na rubu društva, protjerane, bolesne, drogirane."

* Predavanje održano na kolokviju *Ljudska prokreacija - stavovi i dileme* na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji 25. studenoga 2006. Sažetke na hrvatskom i engleskom napisao dr. Mato Zovkić. - *Napomena urednika.*

Uvod

U ovom prilogu želimo ukazati na *vrijednosnu bazu* na kojoj počiva obitelj, to znači ukazati na one vrijednosti i ideale prema kojima se obiteljski život, kako s vjerskog tako i s društvenog motrišta, oblikuje.

Pitamo se, dakle, koje su vrednote i ideali same obitelji, i to gledom na njezinu religijsku i socijalnu promociju kao mjesta rađanja, kako stoji u podnaslovu ovoga priloga. Međutim, ovdje ni plodnost bračne ljubavi ni obiteljsku službu životu ne shvaćamo u suženom već u svom širokom stvarnom značenju. Plodnost nije samo biološka plodnost niti se obiteljska služba životu može svesti na djecu obiteljskog jedinstva. I jedno i drugo se otvara širim obzorjima vjerskog i društvenog života.

Da bi nam stvari bile jasnije, valja razlikovati sam brak i njegovu funkciju od obitelji i njezine funkcije.

Obitelj je dosta širok pojam, koji se u prvom redu odnosi na zajedništvo života i interesa a ne na biološke i rodbinske veze, koliko god su one u obitelji uvijek prisutne. No, obitelj je grupa koja se sam reproducira, tj. sama osigurava svoj kontinuitet u vremenu, preko trajanja života svojih pojedinih članova. Tu funkciju biološke reprodukcije preuzima ustanova koju nazivamo brakom, tj. posebnim zajedništvom muža i žene u svrhu rađanja djece. Tu je funkciju rađanja brak uvijek imao, te je po naravi stvari bitna za brak.

Ako, dakle, govorimo o obitelji, ne bismo smjeli u prvom redu imati pred očima njezinu reproduktivnu funkciju, koja joj je inače bitna i osigurava joj stabilnost u vremenu, nego više njezin aspekt zajedništva koji tu skupinu ljudi čini prema unutra i prema vani posebno jedinstvenom.

Stoga, u ovom prilogu ni plodnost bračne ljubavi ni obiteljsku službu životu ne shvaćamo u suženom (biološka plodnost) već u njezinom širokom stvarnom značenju. Ako gledamo samo na brak i bračnu vezu, onda, dakako, možemo govoriti samo o reproduktivnim pitanjima, ali ona zapravo u velikoj mjeri ovise o obiteljskoj stvarnosti, tj. o situiranju bračnih partnera unutar obiteljske skupine i njezina položaja unutar društva i ekonomskih datosti nekog vremena i prostora.

Kako je obitelj sve više privatna stvar, tako je i njezina reprodukcija postala privatna stvar. Dok je obitelj imala važnu političku, ekonomsku, religioznu itd., ulogu u društvu, bili su elementi njezina društvenog važenja od prvotne vrijednosti. Jedan je od prvih brojnost njezinih članova.

Danas brojnost obitelji ne donosi nikakvih društvenih prednosti nego upravo obratno. A privatna i intimna dimenzija obitelji, tj. doživljavanje partnerstva upravo zahtijeva manji broj djece. Roditelji nemaju više nikak-

vih “stvarnih” interesa da rađaju djecu. Dijete se rodi iz potrebe da se doživi i to. Ako je svakoj religiji i društvu u cjelini stalo do obitelji, što je očito, morali bismo u našim nastojanjima oko religijske i socijalne promocije braka i obitelji kao mjesta rađanja poći od onoga što još postoji, držati se onoga kamo se razvoj kreće i nastojati da se na tim temeljima postignu što bolji rezultati.¹

Riječ je zapravo o isticanju nekih vrednota, koje treba svjesno prihvaćati, što su se nekada primale kao nešto zajamčeno i samo po sebi razumljivo, jer su ih podržavale same religijske i društvene strukture.

Vrijednosnoj bazi na kojoj počiva obitelj odgovaraju formulirani i življeni etički koncepti koji su obitelji ponudeni, a nude se i danas. Te koncepte izložiti ćemo u tri točke koje odgovaraju trima temeljnim dimenzijama obitelji: njezinoj biti, njezinoj zadaći i njezinoj današnjoj situaciji.

I. Bit institucije obitelji

Obitelj je prije svega *institucija*, koja je ne samo “naravna” i “kulturalna” već i “vjerska”. Ukoliko je institucija, namijenjena joj je zadaća da ispunjava neke funkcije koje se obično dijele na općenito priznate (rađanje i odgoj djece) i one koje podliježu promjeni (gospodarstvene, kulturalne, religijske).

Gledano iz tog institucionalnog kuta, bit obitelji sastoji se u skupu vrednota prema čijem ostvarenju ima težiti. Kakve vrste je taj vrijednosni temeljni sadržaj institucije obitelji?

U današnjoj situaciji funkcije koje su podložne promjeni pretrpjele su značajnu izmjenu: neke su izgubile svoju važnost (npr. političke funkcije), druge su promijenile svoje značenje (npr. gospodarstvene funkcije: obitelj danas nije više gospodarstvena stanica proizvodnje, nego potrošnje), a sve su promijenile svoj način djelovanja (u svojim ciljevima, u svom području utjecaja i u svom intezitetu). I one općenito priznate funkcije (rađanje i odgoj djece) danas su podlegle socio-kulturnim promjenama. Podsjećamo samo na novo shvaćanje i način doživljavanja spolnosti, smanjenje značenja funkcije razmnožavanja, mogućnost posezanja za tehnikama pomoći pri oplodnji itd.

Ono što se nije promijenilo jest bitni temelj obitelji. On se sastoji u funkciji *humaniziranja, očovječenja*. Drugi vatikanski sabor je spomenuo tu funkciju obitelji odmah na početku svoga izlaganja o braku i obitelji,

¹ Usp. V. BAJSIĆ, “Obitelj kao zajednica osoba”, u: *Bogoslovska smotra*, 42 (1972), 65-73.

kad u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* ističe: “Spas osobe te ljudskog i kršćanskog društva usko je povezan sa sretnim stanjem u bračnoj i obiteljskoj zajednici.”²

Humanizirajuća funkcija obitelji jasno se pokazuje u dvostrukom smjeru: u njezinoj dinamici koja *uosobljuje* i u snazi koja *podruštvovljava*. Kroz oba ta vida konkretizira se pozitivna vrednota koju institucija obitelji ima u današnjoj situaciji. Noviji crkveni dokumenti često govore o toj funkciji obitelji.

I.1. Uosobljujuća dinamika

Institucija obitelji je prikladan okvir za oblikovanje ljudskog subjekta. Ta funkcija uosobljavanja ostvaruje se u obitelji pomoću sljedećih dinamizama.

- Potpomažući integraciju JA i oblikujući tako cjelovitu osobnost ljudskog bića. “Postojanje i utjecaj različitih i međusobno nadopunjujućih modela oca i majke (muškoga i ženskoga), sjedinjujuća veza obostrane naklonosti, klima povjerenja, intimnost, pažnja jednog prema drugom i sloboda, okvir socijalnog življenja s prirodnom hijerarhijom koja je međutim ublažena ovom upravo spomenutom klimom: sve ovo uistinu vodi osposobljavanju obitelji da za društvo oblikuje jake i uravnotežene osobnosti.”³

- Otvarajući putove razvitku pravog međuljudskog odnosa po kojem se također postiže čuvstvena stabilnost. “Odnosi među članovima obiteljske zajednice nadahnjuju se i vode zakonom ‘dobrohotnosti’ koja se, poštivajući i njegujući u svima i svakome osjećaj osobnog dostojanstva kao jedinstven vrijednosni izvor, preobražava u srdačno prihvaćanje, susret i dijalog, velikodušno otvaranje, nesebično služenje, duboku solidarnost.”⁴

- Uvodeći u ljudsku mudrost, koja vodi humanizmu i konkretizira se u životnom planu. Obitelj je “u neku ruku škola potpunije čovječnosti”;⁵ “u njoj se susreću različiti naraštaji i međusobno se pomažu radi stjecanja punije mudrosti.”⁶

Obitelj je, dakle, ljudsko mjesto u kojem se posreduju vrijednosti za životne planove.

² DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Gaudium et spes* (GS), br. 47.

³ Medellin, III, IIA, 1.

⁴ IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio* (FC), br. 43.

⁵ GS, br. 52.

⁶ *Isto*.

I.2. Podruštvovljavajuća snaga

Uosobljujuća funkcija obitelji ne smije se razumjeti u individualističkom smislu. Naprotiv, personalizam, življen u obitelji, poprima svoj puni smisao tek u podruštvovljavajućoj snazi obiteljske institucije. "Promicanje istinskog i odgovornog zajedništava osoba u obitelji postaje prva i nezamjenjiva škola društvenosti..."⁷

Podruštvovljavajuća funkcija obitelji ostvaruje se na sljedeće načine.

- Služeći kao primjer utemeljenju strukture društvenih odnosa na osnovi vrednota koje stvaraju "obiteljsku klimu", tj. na osnovi međusobnog poštovanja, sposobnosti razgovora i ljubavi.

- Radeći protiv snage današnjeg društvenog života koja razosobljuje i čini bezimenim. "Nasuprot društvu koje je izvrgnuto opasnosti da se sve više i više razosobljuje i biva bezimeno, pa stoga i nečovječno, s negativnim posljedicama mnogovrsnih 'bijegova' - kao što su alkoholizam, droga ili čak terorizam - obitelj još i danas ima i zrači izvanredne sile sposobne da čovjeka otrgnu bezimenosti, da mu pobude svijest o njegovom osobnom dostojanstvu, da ga obogate dubokom čovječnošću i djelotvorno, svojom jedinstvenošću i neponovljivošću, ucijepe u tkivo društva."⁸

- Posredujući životni nacrt koji, budući da se postavlja kritički prema društvenoj nepravdi, uvježbava subjekte u načinima ponašanja koji mogu dobro poslužiti društvenim promjenama.

Dvostruka funkcija obitelji, uosobljavanja i podruštvovljavanja, velika je vrednota obiteljske institucije u današnjoj društvenoj situaciji. Drugi vatikanski sabor, papa Pavao VI. i papa Ivan Pavao II. jedinstveni su u svom gledanju na funkciju obitelji koja je škola bogatije čovječnosti. Njihova zajednička misao očituje se u sljedećem citatu: "Obitelj je, kao što su podsjetili sinodalni oci, kolijevka i najdjelotvornije sredstvo za očovječenje i uosobljenje društva: ona na izvoran i dubok način sudjeluje u izgradnji svijeta omogućujući uistinu čovječan život, osobito čuvajući i prenoseći kreposti i 'vrednote'. Kao što tvrdi Drugi vatikanski sabor, obitelj je 'mjesto susreta različitih naraštaja koji se međusobno pomažu radi stjecanja punije životne mudrosti i usklađivanja osobnih prava s drugim zahtjevima društvenog života'."⁹

⁷ FC, br. 43.

⁸ *Isto*.

⁹ *Isto*. Citat koji se tamo navodi uzet je iz GS (br. 52); papa Pavao VI. preuzeo ga je u *Populorum progressio* (br. 36).

2. Poslanje obitelji

“Biti” obitelji odgovara zadaća. U povezanosti s tim ciljnim razmišljanjem o obitelji pojavljuje se drugi snop vrednota i ideala o kojima sada želimo govoriti.

Pobudnica *Obiteljska zajednica* Ivana Pavla II., *Familiaris consortio*, prikazuje poslanje obitelji u sljedećim četirima općim zadaćama:¹⁰ stvaranje zajednice osoba; služenje životu; sudjelovanje u razvoju društva; sudjelovanje u životu i poslanju Crkve.

Polazeći od postavljenog pitanja u ovom prilogu, a on je sadržan, kako smo već istakli, u podnaslovu ovoga priloga, svratit ćemo pozornost na drugu i treću zadaću, uz napomenu da je prva zadaća (stvaranje zajednice osoba) sadržana u ovim dvijema, a četvrta pripada u okvir unutarcrkvenog razmišljanja o temi obitelji.

2.1. Služenje životu

Odnos u kojem žive supružnici, tj. čvrsti, potpuni i svjesni susret i jedinstvo dviju osoba različitog spola, uključuje neke dimenzije: *dimenziju jedinstva i dimenziju rađanja*, povezane sa spolnim činom, te *obiteljsku i socijalnu dimenziju* koje proizlaze iz ugovora jedinstva i međusobnog izbora.

1. *Dimenzija jedinstva i dimenzija rađanja*. Spolni čin je razmjeran samoj konstituciji spolnosti: fizički čin spolnog sjedinjenja uključuje istodobno sposobnost značenja i ostvarenja jedinstva dvaju spolova (Logos ujedinjavanja), kao i objektivnu sposobnost za rađanje (Logos prokreacije). To što kasnije pojedinačni čini nisu uvijek prokreativni ili psihološki sjedinjujući zbog neke namjerne ili nenamjerne zapreke, ne uklanja konačni cilj samoga čina: spolno jedinstvo se može realizirati samo spolnim činom, a rađanje je isto tako upisano u samu konstituciju i konačni cilj samog bračnog čina.

Na moralnom području, dakle, bit će shvatljiv i posve ljudski onaj spolni čin koji, u sebi i po sebi, prema objektivnoj stvarnosti i namjerno teži istodobno k izražavanju potpunog jedinstva (fizičkog, psihičkog i duhovnog) dviju osoba, muškarca i žene, a istodobno ostaje otvorenim, u svojoj objektivnosti, za rađanje.

2. *Obiteljska dimenzija supružništva*. Pod obitelji podrazumijevamo čvrsto jedinstvo, ozakonjeno brakom, dviju osoba i otvorenost za primanje djece. Osoba se ne daje u zajam ili na *određeno vrijeme* u spolnosti,

¹⁰ FC, br. 17-64.

jer dvoje žele stvoriti jedno uzajamno jedinstvo: “njih dvoje bit će jedno tijelo”, kaže Sveto Pismo, a to se može i razumski shvatiti. Takvo jedinstvo nerastavljivost traži i prokreativna dimenzija. Odgojni razvoj procesa identifikacije osobnosti djece, pa čak i na razini kada još nisu svjesna, zahtijeva čvrstoću izvornog i roditeljskog jezgra. Stoga, razvod, slobodna ljubav, slobodno zajedničko življenje nisu samo u suprotnosti s kršćanskom vjerom i sakramentom, nego i s bračnom fizionomijom i s nutarnjim dinamizmima muške i ženske spolnosti.

3. *Socijalnost obitelji*. Jedinstvo muškarca i žene u braku i u obitelji već je jedan tipični oblik društvenosti: istodobno je izvor društva i prvotno područje subjekata. Ali ovdje se želi reći također da se društvo u svojoj sveukupnosti, i kao mjerodavna zajednica, zanima i da je uključeno u odnos s obitelji upravo stoga jer je ona njegov prvotni izvor i trajno vrelo.

Otud društvo mora biti obaviješteno o stvaranju obitelji, mora je na neki način priznati. Pravno i javno priznanje ne treba gledati kao prisilnu obvezu, nego kao čin vrednovanja i odgovornosti. Društvo priznaje i obvezuje se braniti i promicati potrebe i izvorna prava takvog veza. Potrebe za hranom, poslom, kućom, društvenim uslugama obitelji nisu ni pokloni ni nametanja; to su dužnosti kolektiva prema obitelji. Par je s druge strane dužan objaviti svoju volju o formiranju obitelji i potvrditi tu nakanu javno.

Stoga slobodni zajednički život, “brak bez papira”, ne poštuje i ne daje ovu garanciju te ne prihvaća ovu socijalnu dimenziju braka.

2.2. Moral odgovornog rađanja

Radanje, dakle, kao jedan od ciljeva spolnosti i dopunbenosti spolova, za onog tko je ušao u brak ne može biti isključeno. Svjesno i namjerno isključivanje rađanja iz zajedništva koje je usmjereno k rađanju znači proturječje konačnom cilju bračnog čina.

Za vjernika prokreativni čin ima još veće značenje jer uključuje poseban zahvat Boga stvoritelja: “U izvoru svake ljudske osobe stoji stvaralački Božji čin; nijedan čovjek ne nastaje slučajno; on je uvijek izraz Božje stvaralačke ljubavi. Iz ove temeljne vjerske i razumske istine proizlazi da je sposobnost rađanja, upisana u ljudsku spolnost - u svojoj najdubljoj biti - suradnja s Božjom stvaralačkom moći. Također proizlazi da muškarac i žena nisu suci ni gospodari same te sposobnosti, nego su samo pozvani da u njoj i po njoj budu sudionicima Božje stvaralačke odluke.”¹¹ “Tvr-

¹¹ IVAN PAVAO II., “Discorso ai sacerdoti partecipanti ad un seminario di studio su ‘La procreazione responsabile’ (17. 9. 1983.)”, u: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VI/2, Città del Vaticano, 1983., str. 561-564.

deći da muž i žena kao roditelji suraduju s Bogom Stvoriteljem u začecu i rođenju novog ljudskog bića, ne mislimo samo na biološke zakone nego mnogo više želimo istaknuti da je u *ljudskom očinstvu i majčinstvu sam Bog prisutan* drugačije nego što se to događa u ikojem drugom rađanju 'na zemlji'. Doista samo od Boga može proizaći ona 'slika i sličnost' koja je vlastita ljudskom biću, kako se to i dogodilo u stvaranju. Rađanje je nastavak stvaranja."¹² Ivan Pavao II. je tim riječima, u *Pismu obiteljima*, vrlo dobro opisao religijsku promociju braka i obitelji kao mjesta rađanja.

Supružnici ne mogu nikada zaboraviti tu stvarnost niti tu veliku zadaću koju su primili: "Stoga, kad supružnici, pomoću kontracepcije, oduzmu bračnom činu sposobnost rađanja, pripisuju sami sebi moć koja pripada Bogu: moć odlučivanja u *zadnjoj instanciji* ulazak u egzistenciju ljudske osobe. Pripisuju sebi naslov da budu ne suradnici Božje stvaralačke moći, nego *krajnji* čuvari izvora ljudskog života."¹³

2.3. Značenje ljudske plodnosti

Jasno je da ne postoji nekakva *isključivo kršćanska vizija* ljudske plodnosti. I ona polazi od antropoloških temelja. Vjera daje samo novi okvir posebnih odnosa koji ne mijenjaju ljudsku stvarnost. Problemi su, što pogadaju bračni par, problemi ljudski, antropološki, a vjernik ih shvaća u svjetlu svoje vjere.

Koje su bitne točke u ljudsko-kršćanskom shvaćanju smisla plodnosti? Čini nam se da se taj smisao može izložiti polazeći iz dva ugla shvaćanja: 1. *Iz perspektive para* - religijska promocija obitelji kao mjesta rađanja - budući da je plodnost stvarnost supružnika; 2. *Iz perspektive društva* - socijalna promocija obitelji kao mjesta rađanja - budući da je plodnost važan čimbenik ljudskoga društva. Potrebno je tu dvostruku perspektivu prihvatiti, jer je u rješavanju konkretnih problema što se odnose na obiteljsko planiranje i na kontrolu rađanja nužno voditi računa o ta dva kuta gledanja, tako da rješenje bude potpuno.

1. *Plodnost promatrana polazeći od para*. U zapadnoj kulturi bilo je *nepotpunih i pogrešnih* shvaćanja smisla plodnosti na razini ljudskoga para. Tri su od posebne važnosti.

- *Shvaćanje plodnosti kao opravdanje braka*. To shvaćanje nije kršćanskog izvora već stoičkog. Stoici su u prokreaciji vidjeli jedinu svrhu bračne ustanove.

¹² IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima*, IKA, Zagreb, 21994., br. 9.

¹³ ISTI, "Discorso ai sacerdoti partecipanti..."

- *Shvaćanje plodnosti kao opravdanje ili "isprika" bračnog čina.* Opravdanje bračnoga čina samo zbog prokreacije nije učenje koje se temelji na Bibliji; izvor mu je u poganskim učenjima koja su do nas došla preko Augustina.

- *Shvaćanje plodnosti kao primarnog cilja braka.* Teorija dvaju ciljeva, ljubav kao drugotni cilj i prokreacija kao prvotni cilj, nadidena je antropološkom i teološkom postavkom Drugog vatikanskog sabora. Shvaćanje plodnosti kao prvotnog cilja braka ima svoju potporu u reduktivnom pojmu "ljudske naravi", definirane pretežno na osnovi njezinih bioloških čimbenika.

Polazimo li od spomenutih shvaćanja plodnosti, koja su nepotpuna, doći ćemo do vrlo nedostatnih moralnih rješenja u vezi s odgovornim roditeljstvom. Sva ta tumačenja nemaju pravu viziju braka i spolnosti. Spolnost je shvaćena kao stvarnost "u značenju nečega"; k tomu, brak je vrednovan temeljno kao "naravna privola".

Slijedeći teologiju *Drugog vatikanskog sabora*, iznesenu u *Gaudium et spes*, br. 50, možemo reći da je plodnost proširenje ili posljedica supružništva. Supružništvo je srž ljudskoga para: odnos u kojemu žive supružnici, "intimna zajednica života i ljubavi", sebedarje i uzajamno dijeljenje života. Supružništvo uključuje plodnost jer je svaki istinski međuosoban odnos stvaralački znak. Prema tome, budući da je odnos tako dubok i tako intiman, supružništvo je plodno u najpunijem značenju ljudske plodnosti.

Plodnost je, dakle, plod, dar supružništva. Ne možemo shvatiti plodnost izoliranu od supružništva. Prokreacija je proširenje, u smislu dosljednog ploda supružništva. To je smisao što ga plodnost ima u antropološkom i teološkom shvaćanju Drugog vatikanskog sabora.

To personalističko i bračno tumačenje ljudske plodnosti prihvatio je i opširno razvio Ivan Pavao II. u svojim mnogobrojnim govorima o braku i obitelji. Ograničavajući promatranje na apostolsku pobudnicu *Familiaris consortio*, ondje susrećemo tijesan odnos između bračne ljubavi i prokreacije (br. 14 i 28). "Plodnost je plod i znak bračne ljubavi, živo svjedočanstvo potpunog i međusobnog darivanja supružnika" (FC, 28). Papa proširuje pojam bračne plodnosti: "Plodna bračna ljubav izražava se u mnogostrukom služenju životu kojega su najvidljiviji a ujedno najosobniji i nezamjenjivi znakovi rađanje i odgoj. Ali, zapravo svaki čin prave ljubavi prema čovjeku svjedoči o duhovnoj plodnosti obitelji i nju usavršava, jer to je poslušnost dubokom unutarnjem dinamizmu ljubavi kao sebedarju drugima" (FC, 41). Polazeći od toga šireg promatranja plodnosti, "silno se širi obzorje očinstva i majčinstva kršćanskih obitelji" (FC, 41): otvarajući vlastitu obitelj plodnom odnosu s drugim obiteljima, nadasve najpotrebnijima; prihvaćajući, posinjenjem, djecu koja nemaju roditelja ili su

ih oni napustili; nalazeći osobe koje su pogođene društvenom ili kulturalnom odbačenošću: stari, bolesni, invalidi, drogirani, bivši zatvorenici itd.

2. *Plodnost promatrana iz društvenoga ugla* dvostruko je dobro.

- *Plodnost je najveće društveno dobro.* Pučanstvo je, na kraju krajeva, najveće društveno dobro pa je ono i najveća briga čitava društva. Najveće dobro jedne društveno-političke zajednice nisu ni ekonomske strukture, ni kulturalne ustanove ni političke stvarnosti već plodnost i rekreacija. Otud velika važnost rekreacije u ljudskoj zajednici.

- *Plodnost je obveza društvenoga služenja.* Rekreacija je najveća obveza služenja koju zajednica ima. Pozornost prema ljudskoj populaciji jest poglaviti predmet "pretpostavke" zajednice; upravo zbog te stvarnosti postoje ustanove odgojnog, zdravstvenog, ekonomskog karaktera itd. Ta obveza služenja primjećuje se nadasve u zemljama s demografskom eksplozijom, koje su istodobno zemlje na putu ekonomske eksplozije.

2.4. "Urazumljenje" ljudske plodnosti

Nakon nastojanja oko osmišljavanja ljudske plodnosti, kako na razini para tako i na razini društva, nameće se pitanje kriterija kojim se ocjenjuje moralnost njezina vršenja. Te kriterije sažimljemo u izričaju: "urazumljenje rađanja". Rađanje ne može biti prepušteno samo zakonima instinkta. Ne može biti ni "programirano" tako da postane pukom tehničkom stvarnošću. Naprotiv, pod pojmom urazumljenja rađanja mislimo na vršenje plodnosti koje je *ljudsko* (ne čisto tehničko) i *kritičko* (ne instinktivno).¹⁴

Urazumljenje ljudskog rađanja zahtijeva posebnost ljudske spolnosti. Rađanje u ljudskom rodu nije instinktivnošću automatski uređeno već mora biti *odgovorno* (to znači ljudski) uređeno. Taj antropološki uvjet jest u temelju moralne problematike uređenja poroda, metode kontrole, obiteljskog i demografskog planiranja.

Različita su područja u kojima se mora urazumiti ljudska plodnost. Svakom od njih treba dati posebno ime. Ovdje ćemo ukazati na najvažnija područja s njihovim specifičnim izražajima.

1. *Kontrola pučanstva.*¹⁵ Cilj ovoga priloga nije iznositi "tehnička rješenja" problema *pučanstva*. Želimo samo rasvijetliti te stvarnosti pola-

¹⁴ D. TETTAMANZI, *Il procreare umano. Verità e responsabilità*, Piemme, Casale Monferrato, 1985.; ISTI, "Sessualità umana e procreazione responsabile", u: *Bioetica. Nuove frontiere per l'uomo*, Piemme, Casale Monferrato, 1990., str. 105-140.

¹⁵ A. FONSECA, "Politiche demografiche oggi nel mondo", u: CC, 134/IV (1983), 134-148; J. MÜLLER, "Die Zukunft der Weltbevölkerung. Sozialethische Überlegung zur Bevölkerungspolitik", u: StdZ, 202 (1984), 507-520; G. PERICO, "La Seconda Conferenza Internazionale sulla Popolazione", u: AS, 35 (1984), 565-587; CONFERENZA

zeći od jasnog proglašenja osobnog dostojanstva i vrednota istinske ljudske zajednice. To se rasvjetljenje oslanja na dva temeljna kriterija.

- Pravo je svakog ljudskog bića ući u povijest i biti dio “pučanstva” s onim uvjetima i sigurnošću što mu omogućuju potpuno ljudski život. Stoga, tko god je rođen, ima pravo da ne bude “programiran” poput predmeta viškom naše tehnike, nego da bude “ljubljen” ljubavlju koja se prevodi u stvarne mogućnosti istinskog očovječenja.

- Dužnost je ljudske zajednice stvoriti takve uvjete koji omogućuju sve pravednije “pučanstvo” zemlje i demografsko urazumljenje koje odgovara procesu sve većeg očovječenja: pravednom razdiobom ekonomskih resursa, stanovanjem u kojem je moguć zajednički obiteljski život, primjerenom opskrbom odgojnih i zdravstvenih struktura itd.

2. *Odgovorno roditeljstvo*. Pravo i dužnost sve ljudskijeg pučanstva izražava se u moralnim terminima načelom “odgovornog roditeljstva” kako ga oblikuje Drugi vatikanski sabor.¹⁶ Djeca ne smiju biti plod instinktivnosti ili neodgovornosti već zrele i odgovorne ljubavi supružnika. Glavni *subjekti* odgovornosti u ljudskom radanju jesu bračna zajednica i društvena zajednica. U vezi s tim donosimo neka načela.

a) Na supruge pripada donošenje konačnog suda o uporabi dara svoje plodnosti. Drugi vatikanski sabor tvrdi da “u krajnoj liniji taj sud moraju donijeti sami bračni drugovi pred Bogom”.¹⁷

Za oblikovanje toga suda nužno je voditi računa o značenju bračne ljubavi, o različitim vrednotama koje su u igri, o konkretnim okolnostima. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* u br. 50, kao i kasnije učenje papa (Pavao VI. u enciklici *Humanae vitae*, br. 10; Ivan Pavao II. u apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio*, br. 28-36) ukazuju na sljedeća načela što ih bračni par *mora poštivati*, želi li odgovorno djelovati na području plodnosti.¹⁸ 1. Fizičko, psihološko, emocionalno stanje bračnih drugova. Ne čini se uputnim začeti dijete kad je zdrav-

MONDIALE SULLA POPOLAZIONE, “Suggerimenti per l’attuazione del piano mondiale sulla popolazione”, u: *Il Regno*, 29 (1984), 691-707; L. CANTONI, “Popolazioni e risorse. Alcune pietre d’inciampo”, u: *Agricoltura*, 1995., 269/270, 2-19; R. CASCIOLI, *Il complotto demografico*, Piemme, Casale Monferrato, 1996.; M. L. DI PIETRO, “Bioetica e demografia”, u: A. MAZZONI (izd.), *A sua immagine e somiglianza?*, Città Nuova, Roma, 1997., str. 323-344.

¹⁶ GS, br. 50, 2.

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ Usp. IVAN PAVAO II., “Paternità e Maternità responsabili alla luce della *Humanae Vitae* (1. 8. 1984)”, u: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII/2, Città del Vaticano, 1984., str. 144-151; C. CAFFARRA, “La trasmissione della vita nella *Familiaris consortio*”, u: *McM*, 4 (1983), 391-399; A. L. TRUJILLO - E. SGRECCIA (izd.), *Humanae vitae. Servizio profetico per l’uomo*, AVE, Roma, 1995.

lje majke ili oca ozbiljno u pitanju itd. 2. Čvrstoća obitelji: postoji li stvarna opasnost raskida, neodgovorno je roditi dijete u cilju rješavanja problema; katkada ta varka daje pozitivne rezultate, ali češće postojećim problemima dodaje još jedan. 3. Životni uvjeti, ekonomska situacija, dob roditelja itd. 4. Dobro djece već rodene. 5. Dobro djeteta koje će se roditi: supruzi moraju vidjeti, postoji li neka utemeljena opasnost rađanja djeteta s teškim deformacijama što bi postalo velikim teretom za njegovu budućnost. Jednako tako moraju misliti, unutar normalnih i ljudskih predviđanja, jesu li u stanju pružiti mogućem djetetu ozračje koje je uistinu ljudsko za njegov razvoj, vodeći računa o pomoći koja se može očekivati od društva. 6. Opće društveno stanje: demografska slika viška ili manjka stanovništva, raspoloživa sredstva, stvarne mogućnosti dostojnoga života itd.

Supruzi se, ispitujući razloge za uređenje svoje plodnosti, ne smiju ograničiti na obiteljski okvir; njihov se pogled mora usmjeriti i na opće stanje društva kako bi njihove odluke bile manje jednostrane.¹⁹

S druge strane, uputno je primijetiti da se “načelo odgovornog roditeljstva” ne smije shvatiti niti ostvariti kao hladno računanje koje eliminira ljubav u odnosima para i umanjuje želju i ljubav prema djeci kojima se nadaju ili ih već imaju. Prosvijetljen oblik ljubavi jest misliti na djecu koju već imaju, na ono koje se može roditi, na dobro obitelji i društva, kako to zahtijeva odgovorno roditeljstvo. K tomu, načelo “odgovornog roditeljstva” nije u suprotnosti sa stavom velikodušnosti prema većem broju djece, makar se u određenim situacijama shvaća i živi kao opravdanje sebičnih, hedonističkih i potrošačkih stavova. Ti su stavovi izobličene slike istinskog odgovornog roditeljstva. Ne smije se zaboraviti jasna opomena koju Drugi vatikanski sabor daje o brojnoj obitelji ako je ona rezultat odgovornog rađanja: “Treba spomenuti one koji razboritim i zajedničkim dogovorom velikodušno prihvaćaju da dostojno odgoje i brojniju djecu.”²⁰

b) Društvena zajednica (preko svojih različitih službi: autoritet, sociolozi, medicinari, psiholozi itd.) ima pravo i dužnost obavještavati o “tehničkim” vidovima glede “metoda koje mogu biti roditeljima od pomoći kod kontrole rađanja kad je njihova sigurnost dokazana i kad je jasno da se slažu s moralnim zakonom”.²¹ Uplitanja društvene zajednice imaju granicu u dostojanstvu osobe i u neotuđivoj vrijednosti njihovih odluka.²²

¹⁹ Usp. CENTRO STUDI E RICERCHE SULLA REGOLAZIONE DELLA FERTILITÀ (izd.), *Atti del II Congresso per la Famiglia d’Africa e d’Europa su procreazione responsabile: quale realtà per la famiglia oggi?* (Roma 12-15 marzo 1988), Facoltà di Medicina dell’Università Cattolica del S. Cuore, Roma, 1989.

²⁰ GS, br. 50,2.

²¹ *Isto*, br. 87,3; PP, br. 37; *Octogesima adveniens*, br. 18.

²² GS, br. 87,3; *Humanae vitae*, br. 17.

Iako tip pomoći što je bračni drugovi mogu tražiti od društva ovisi o mnogim okolnostima, ukazujemo na neke vidove djelovanja takvog društvenog služenja supružnicima: 1. svakomu omogućen primjeren spolni odgoj; 2. poštena informacija o različitim metodama ograničavanja poroda; 3. opskrba službama i sredstvima kako bi parovi mogli ostvariti svoje pravo na odgovorno roditeljstvo u skladu s uvjerenjem svoje dobro oblikovane savjesti; 4. stvaranje odgovarajućih materijalnih uvjeta življenja, zaposlenje, zdravstveni sustav, odgoj, pomoć obitelji itd.

c) Odgovorno vršenje roditeljstva dovest će u mnogim prigodama do dužnosti *uređenja broja porođaja*. Kršćanski moral prihvaća takvo uređenje, potvrđujući istodobno načelo odgovornog roditeljstva i potrebe bračne intimnosti.²³ Kontrola broja porođaja je posljedica i primjena dvostrukog urazumljenja: pučanstva i plodnosti ljudskoga para. Upravo ovdje započinje tema metoda protiv trudnoće.

Ovdje nas ne zanima izravno izlaganje moralne dimenzije metoda kontrole porođaja. Službeni nauk Katoličke Crkve ukratko glasi: u kontroli rađanja dopuštena je uporaba samo tzv. prirodnih metoda (periodička uzdržljivost, slijedeći različite metode: kalendar, temperaturu, sekret maternice).

3. Posebni izazovi današnje situacije

Od razmišljanja o temeljnoj biti i poslanju obitelji prelazimo na promatranje današnje situacije. Koje vrednote i ideali moraju biti obitelji ponudeni u današnjoj situaciji?

3.1. Izazovi današnje situacije

Iz ozbiljnih analiza proizlazi da danas, barem u zapadnim zemljama, doživljavamo veliku promjenu s obzirom na to kako se obitelj razumijeva i živi. Ta promjena događa se u svojini bitnim crtama na sljedeće tri razine.

1. *Na razini vrednota koje određuju tumačenje smisla značenja obiteljske institucije*. Obitelj se oslanja na neke vrednote koje joj daju smisao (kako unutar nje same tako i prema vani). Postoje neke univerzalne vrednote: osobno samo ostvarenje, razvoj čuvstvenog života i spolnosti, roditeljska želja da se nešto preda svojoj djeci, mogućnost da se posredstvom obitelji prilagodi širokoj mreži društvenih odnosa. Načinom kako se te

²³ GS, br. 51,1.

vrednote razumiju i žive, u tijeku je značajna promjena. Dovoljno je imati u vidu sljedeće.

- Promijenjeno shvaćanje spolnosti, koja se više ne poistovjećuje s mogućnošću razmnožavanja već se shvaća kao dimenzija slobode osobe.

- Promjena shvaćanja odnosa pojedinca prema društvu: nasuprot “komunitarizmu” prošlih razdoblja, danas u prvi plan stupa “individualizam” kao zahtjev za osobnim samoostvarenjem.

- Promjena koja se dogodila u načinu i vrsti razumijevanja i doživljavanja osobne sreće: ona se planira više “kratkotrajno”.

2. *Na razini strukture, koja predstavlja obitelj kao “instituciju”.* Promjene koje pod ovim vidom treba utvrditi takve su da sasvim očito djeluju i na promjenu “modela” koji vrijedi u obitelji. Takve promjene događaju se u sljedećim čimbenicima, koji daju oblik strukturi obitelji.

- Brak kao institucionalni izvor obitelji kreće se prema polu slobode i individualizma: Od promišljeno sklopljenog braka ili braka koji su aranžirale dvije obitelji prešlo se “na brak alijanse”; od ovoga na “fuzijski brak” (brak stapanja), a od ovoga na brak pukog neformalnog dogovora.

- Oblik braka utemeljenog samo na neformalnom dogovoru (“zajedničko življenje”, slobodno partnerstvo) omogućuje da nastane novi model obitelji; obitelj, koju zasnivaju partneri koji nisu bračno vezani.

- Uvođenje rastave braka stvorilo je prostor za nova “domaćinstva”: domaćinstvo “pojedinaca”, onih koji sami žive; obiteljske skupine u kojima žive djeca iz prethodnih brakova (obitelji s više roditelja).

- Na rubu braka i slobodnih veza heteroseksualnih parova nastaju drugi oblici kao što su veze između homoseksualaca, od kojih neke na koncu uspijevaju stvoriti obitelj, i to primjenom tehnika pomoći pri oplodnji.

3. *Na razini funkcija životnog ciklusa obitelji.* Takve promjene događaju se u sljedećim čimbenicima.

- Odnosi unutar obitelji postaju sve ravnopravniji (zbog rastuće ženske samosvijesti) i demokratičniji (zbog roditeljskog nestanka patrijarhizma i potvrđivanja prava djece).

- Plodnost se živi odgovornije (“slobodna” i ne “slijepo prihvaćena” plodnost). U svezi s niskim stopama rađanja mora se spomenuti da u nekim obiteljima parovi, koji žive u slobodnoj životnoj zajednici ili braku, isključuju unaprijed rađanje djece tako da se zasnivaju “obitelji bez djece”. Na rubu braka postoji, nadalje, još iskustvo plodnosti kod mladih, kod samohranih majki (“obitelj s jednim roditeljem”) i plodnost uz medicinski potpomognutu oplodnju, kod “djevice” koje žele postati majke bez braka ili spolnog partnerstva.

3.2. Moralni odgovor na nove izazove

Potrebna su vrijednosna razlikovanja da bi se mogla dati usmjerenja za nove situacije obitelji danas. Uzet ćemo u obzir samo tri vrednote koje, prema našem mišljenju, trebaju novo formuliranje ako se želi odgovoriti na današnje izazove.

1. *Shvaćanje ljudske spolnosti*. Još uvijek postoje tragovi Augustinova shvaćanja ljudske spolnosti i njezine uloge unutar braka i obitelji: određeni antropološki pesimizam, naglašavanje suzdržljivosti kao etičko-religioznog svladavanja požude, pretjerano povezivanje spolnog čina i razmnožavanja. Takvi pogledi moraju se izraziti drugačijim terminima, na drugačijem temelju. Samo tako moći će se ponuditi potpuno i sasvim pozitivno i skladno ne samo vjersko već i društveno shvaćanje braka i obitelji.

2. *Jasno tumačenje pojma i načela "odgovornog roditeljstva"*. Ponekad iznenađuju određene dobro zamišljene i ispravno formulirane izjave o obiteljskoj politici, ali sa slabo razjašnjenim tumačenjem vjerskog nauka o razmnožavanju. Ni totalitarizam društvenih moći ni neodgovorni stav supružnika nisu spojivi s vršenjem odgovornog roditeljstva. Naprotiv, odgovornost supružnika tvori, zajedno s djelatnom pomoći društva, temeljne zahtjeve odgovornog roditeljstva. Katolički nauk je ukazao kako na granice društvene²⁴ intervencije tako i na odgovornost supružnika.²⁵ Neka tumačenja ograničavajuće vrste odnose se na granice koje se postavljaju intervenciji društva, a zaboravljaju pritom na oštrenje društvene svijesti odgovornosti za razmnožavanje. Vjerujemo da se, ne zanemarujući slobodni i osobni karakter bračnih supružnika, mora voditi računa i o etičkim implikacijama koje proizlaze iz svjetske demografije.

3. *Ispravno vrednovanje braka kao institucije*. Jedan od problema s kojima se teologija obitelji mora pozabaviti jest kriza koju proživljava institucionalna dimenzija braka, ukoliko je on mjesto izvora obitelji. Već smo više puta primijetili da postoje grupiranja obitelji koja se razlikuju od supružničke obitelji ili joj predstavljaju alternativu. Od stabilnog heteroseksualnog para (s obitelji ili bez obitelji) preko lezbijske obitelji (koja se ostvaruje primjenom reproduksijskih tehnika uz liječničku potporu) sve do obitelji s jednim roditeljem, postoji čitava škola različitih obiteljskih situacija koje se razlikuju od situacije obitelji koja je izrasla iz braka. Kakav odgovor imamo za ovakve situacije u današnjoj religijskoj i društvenoj obiteljskoj politici?

²⁴ Karta prava obitelji, predložena od Rimske Stolice (22. listopada 1983.), čl. 3.

²⁵ GS, br. 50.

Opći kriterij glasi: “Vrijednost braka kao institucije moraju priznati javni autoriteti. Situacija nevjenčanih parova ne smije se stavljati na istu razinu kao situacija uredno sklopljenog braka.” Obitelji koje nisu zasnovane na braku moraju ipak biti predmetom obiteljske politike, a da se ne stavljaju na istu razinu kao obitelji zasnovane na braku. To se prije svega odnosi na pažnju prema djeci koju zahtijeva pravednost.

Zaključak

Plodnost je jedna od temeljnih značajki bračne ljubavi. S druge strane, obitelj je najprikladniji ljudski okvir za primjereno služenje životu. Međutim, ni plodnost bračne ljubavi ni obiteljska služba životu ne smiju se tumačiti u suženom već u svom širokom stvarnom značenju. Plodnost nije samo biološka plodnost niti se obiteljska služba životu može svesti na djecu obiteljskog jedinstva. I jedno i drugo se otvara širim obzorjima obuhvaćajući svaku stvarnost i svaku situaciju koja zahtijeva pozornost ljubavi i služenje roditeljskog darivanja.

Do takvog šireg shvaćanja plodnosti mora doći i kod vjernika i u čitavom društvu. Ono se mora, kroza svoje javne i privatne instancije, pomoću mnogovrsnih skrbničkih službi, izgraditi također kao odgovorni subjekt služenja životu. Ta se pažnja prema životu kao zahtjev braka, obitelji i čitave zajednice mora odnositi prema osobama i skupinama koje su bez potpore i koje su u potrebi: obitelji razbijene i/ili na rubu društva, stari, nesposobne osobe, osobe koje su na rubu društva, protjerane, bolesne, drogirane itd.

Šire shvaćanje plodnosti izloženo je u apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio* (br. 41): “Plodna bračna ljubav izražava se u mnogostrukom služenju životu kojega su najvidljiviji a ujedno najosobitiji i nezamjenjivi znakovi rađanje i odgoj. Ali, zapravo svaki čin prave ljubavi prema čovjeku svjedoči o duhovnoj plodnosti obitelji i nju usavršava, jer to je poslušnost dubokom unutarnjem dinamizmu ljubavi kao sebedarju drugima.”

VALUE AND IDEALS OF THE FAMILY

Religious and social promotion of the family as locus of procreation

Summary

In researching his chosen theme from religious and social point of view, the author distinguishes the function of the marriage from the function of the family. In his introduction he points out that marriage depends on position of the family in a respective society. He relies on recent documents of Catholic magisterium and on achievements of scholars in treating three aspects of his theme: institution of the family, mission of the family and special challenges for modern families. Family as institution *personalizes and socializes* its members: “The relationships between the members of the family community are inspired and guided by the law of ‘free giving’. By respecting and fostering personal dignity in each and every one as the only basis for value, this free giving takes the form of heartfelt acceptance, encounter and dialogue, disinterested availability, generous service and deep solidarity” (FC, 43; cf. GS, 52). The mission of the family is to serve the life cherishing human sexuality as expression of mutual gift and acceptance of the marriage partners and “bringing to reason” human fertility through practicing a responsible parenthood (GS, 50; 87; HV, 10; FC, 28-36). New phenomena of “free” marriage unions which are not registered with religious community nor with civil institutions, one parent families, homosexual and lesbian couples - are quite a challenge for new appreciation of marriage and family as institutions in religious and social community. In his conclusion the author advocates a broader concept of marriage fertility as a way to serve human life: “A respect for life as demand of marriage, family and of entire community must embrace persons and groups who are without assistance and who are needy: disintegrated or marginalized families, elderly persons, disabled and marginalized individuals, exiles, patients, drug addicts.”